

Кирил ЦАНКОВ
(Велико Търново)

РАЗГОВОРНА СИНОНИМИЯ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ПУБЛИЦИСТИКА

За автора на тези редове понятията **разговорна реч, разговорен език, книжно-разговорна реч, разговорен стил** и др. под. са твърде неясни и разтегливи. В обширната литература по въпроса те или се преливат едно в друго, или се разглеждат като синоними, или се разграничават и противопоставят (Василева 1972; Василева, Стайкова 1988; Земская 1973; Николова 1987; Ничева 1985; Попова 1980 и мн. др.).

Всички изброени термини обаче съдържат нещо общо – прилагателното *разговорен*, което в различните тълкувания предполага по-голяма или по-малка свобода по отношение на кодифицираната книжовна норма.

Не се и съмнявам, че изследвачите на разговорната (книжно-разговорната) реч могат да посочат нейните маркери: ето това (дума, израз, синтактична конструкция) е разговорно, а това – не. В научната литература съществуват и немалко дефиниции за разговорна реч. Дефиниции за разговорната реч чухме и на тази конференция (Хр. Станева, Цв. Николова, вж. в този сборник).

Тук ще се опитам да представя своето виждане за разговорната реч, което, разбира се, не е и не може да бъде изцяло оригинално. Аз приемам в общи линии теорията за функционалните стилове, оформила се в българското езикознание и представена с незначителни различия в почти всички учебници по лексикология и стилистика на българския език, излезли през последните двайсетина години (Брезински 1976, Георгиев, Русинов 1979, 1996, Бояджиев 1986, Чизмаров 1982 и др.), чиито автори са единодушни по отношение на броя и названията на стиловете: художествен, публицистичен, нау-

чен, официално-делови и разговорен. (От мнозинството се отличава В. Въртов (1995, с. 357), който посочва един функционален стил в повече – професионално-производствен.)

Това, че се придържам към общоприетата класификация на стиловете, не означава, че я приемам безрезервно. Имам резерви, и те се отнасят към т. нар. разговорен стил, чието място, според мене, не се вписва в парадигмата на функционалните стилове. Това по-скоро е единица от друга парадигма, която е най-малко тричленна и изглежда примерно така: просторечие – разговорност – книжност, или, да речем, нисък – среден – висок стил (тоналност). От колко члена ще се състои парадигмата, зависи от прецизността на нейното съставяне и разграничаването на съответните единици. Тук ще спомена само петстепенната скала на Е. Ризел (E. Riesel), цитирана по М. Виденов (1982): 1) висока тоналност, 2) неутрална тоналност, 3) неутрално-всекидневна тоналност, 4) фамилиарна тоналност, 5) вулгарна тоналност.

Това значи, че ако функционалните стилове могат условно да се подредят в хоризонтален ред, то разговорността трябва да се търси в парадигма, разположена във вертикален ред. В този смисъл елементи на разговорната реч могат да се търсят в рамките на всички функционални стилове, т. е. на всички онези места, където се пресичат хоризонталните редове на функционалните стилове и вертикалните редове на (нека условно ги наречем така) тоналностите.

Така е и с публицистичния стил.

Наистина, когато говорим за отделните функционални стилове, имаме предвид техния “идеален”, “книжен” вид, представен в писмената им форма, т. е. тяхното най-високо равнище. С развитието на електронните средства за информация обаче ролята на устната форма на т. нар. “книжни” стилове все повече нараства. И това се отнася най-вече за публицистичния (радио- и телевизионни коментари, репортажи и др. под.) и за художествения стил (кино, театър, поезия).

Изчерпателно описание на българския публицистичен стил направи Ст. Брезински в своята “Журналистическа стилистика” (1976). Това описание обаче в много отношения вече е остаряло, защото се отнася преди всичко за “дървения език” (Балкански 1996) на медиите от т. нар. “тоталитарна епоха”. Българската стилистика

се нуждае от съвременен анализ на публицистичния стил от постто-талитарната епоха.

В публицистичния стил, както и в изискванията към него – особено през последните десетина години – настъпиха сериозни промени. И тези промени, за съжаление, невинаги са в посока към неговото усъвършенстване. Напротив – именно в най-многотиражните издания наблюдаваме случаи на профанация, на ориентиране към читателите с ниско интелектуално равнище.

Простакът, нека използвам едно клише от близкото минало, стана пример за подражание. Всъщност в някои среди, за да те приеме тяхното микрообщество, е необходимо да се правиш на простак, т. е. да се включиш в средата. Иначе няма да оцелееш. Но това е вече друга тема, обект на други научни дисциплини. Но ако тези среди принадлежат към българската интелигенция, както допуска проф. Виденов (вж. в този сборник), аз не желая да бъда част от такава интелигенция.

Безспорен факт е, че обществото ни се демократизира, демократизира се и речта (това най-добре личи и най-бързо се проявява в речта на медиите). В това отношение съм съгласен с доц. Влахова (вж. в този сборник). Само че не мисля, че двете тенденции – демократизация и интелектуализация – трябва да се противопоставят една на друга, нито пък да се поставя знак за равенство между демократизация и профанация. Това, според мене, са единици на различни равнища.

Демократизацията предполага свобода на словото, която може да се проявява в най-различни посоки, а профанацията е само една от тях. Всъщност и свободата на словото не е безгранична. Вярно е, че част от старите задръжки постепенно изчезнаха, само че на тяхно място неусетно се настаняха нови ограничения, не по-малко потискащи хората, които желаят да говорят и пишат това, което мислят. Но и това е друга тема.

За мене беше интересно да чуя, че в Чехия демократизацията е довела до интелектуализация; в България пък се движим в обратната посока. Ако съпоставим и икономическото състояние на двете страни, бихме могли да стигнем до интересни социолингвистични изводи.

Всеобщо е мнението, че езикът на съвременните ни вестници е с ниско качество. При това те взаимно си влияят и си подражават, като че ли пишещите на техните страници се надпреварват кой да се изрази по-нехудожествено и на по-лош български. По тази причина те трудно могат да бъдат класифицирани по качеството на езика си. Все пак, без да съм ползвал сигурни статистически данни и без да претендирам за абсолютна точност, бих подредил на последните три места следните вестници: "Нощен труд", "24 часа" и "(Дневен) Труд". За съжаление, ако не се брои първият, това са най-четените български вестници.

Един от критериите, по които може да бъде оценяван публицистичният стил в своята вестникарска разновидност, се състои в умението да се използва синонимното богатство на българския език.

В днешния ни печат наред с много други неща прави впечатление и засилената употреба на синоними – лексеми и словосъчетания, която в много случаи носи белезите на самоцелност. Нашите журналисти, особено пишещите на криминални и на спортни теми, изглежда добре са запомнили от своите учители по български език иначе полезната препоръка да разнообразяват речта си със синонимни думи и изрази. И те започват да трупат в един и същ материал, дори в едно и също изречение, думи и изрази от различни стилистични равнища. Речта става толкова претрупана и тромава, че читателят понякога се чуди за един и същ обект ли става дума в текста, или за няколко.

Да вземем например съществителните **полицай** и **милиционер**. В "дървения език" от близкото минало тези думи почти не се употребяваха. Над тях витаеше нещо като табу, замествахме ги с евфемистичните изрази (обикновено в мн. ч.) "пазители на реда" (когато ставаше дума за полицаи от западните страни) и "органите на МВР", "компетентните органи" и др. под. – когато се пишеше за българските милиционери или за колегите им от "братските" страни.

Днес разнообразието е направо смазващо: *ченгета*, *суперченгета*, *топченгета*, *фуражки*, *униформени*, *сили на реда*, *качулати*, *барети*, *гардове*, *стражари*, понякога дори и *полицаи*. Ако пък надникнем "от другата страна на барикадата", ще видим, че там разнообразието също не е малко: *бандити*, *мутри*, *апаши*, *гангстери*, *ма-*

фиоти, бабаити, дебеловрати или описателното момчета с дебели вратове. Далеч по-рядка е употребата на стилистично неутралните лексеми *нарушител (на закона)* и *престъпник*. Така например само в една статия от двайсетина реда във в. "Труд" от 14 май 1998 г. известен нарушител на закона от Дупница е наречен по пет различни начина: *(дупнишкият) мафиот, (голям) престъпник, (дупнишкият) гангстер, бандит, баи бандит*.

Като правило в заглавието, изглежда за да се привлече читателското внимание, се извежда думата от най-ниското стилистично равнище. Ето няколко примера:

Пияно ченге се гръмна по невнимание (Сега, 9.XII.1997).

Досиетата **изядоха** пенсиите за КС (Сега, 9.XII.1997).

Блеър **ще реже** привилегиите на средната класа (Сега, 9.XII.1997).

Светла Димитрова **се пуска** на турнир в Бразилия (Сега, 1.V.1998).

"Лацио" **закопава** "Милан" (Сега, 1.V.1998).

Спипаха въоръжен **апаш** (Труд, 11.XI.1998).

Хванаха 2-ма с **отмъкнат** Опел (Труд, 17.XI.1998).

Пандизчии взеха 600 заложници в Бразилия (Труд, 31.XII.1997).

МВР учи чужди туристи да се пазят от **апаши** (Стандарт, 15.V.1998).

Допингченгетата идват на **крака** при лъвовете (Труд, 26.V.1998).

Съдят **медсестра**, **завлякла** лекари и пациенти (Стандарт, 15.V.1998).

Свекър **гръмна** снаха си (Труд, 18.XI.1997).

74 чужди туристи **изклани** в Египет (Труд, 18.XI.1997).

Нова цигарена афера **разтресе** Румъния (Стандарт, 19.V.1998).

УЕФА **одруса** Англия с \$ 45 000 (24 часа, 15.X.1998).

Депутатите **се съдърпаха** за ДДС (Монитор, 13.XI.1998).

Униформени помляха мъж **пред дъщеря му** (24 часа, 4.XI.1998).

И това е само малка част от примерите, с които разполагам.

Ако в заглавието се търси възможно най-ефектният представител на един синонимен ред, в изложението вече могат да бъдат употребени и неутрални синоними. Това се налага и от необходимостта на читателите да бъде предоставена по-точна информация. Така например ако в едно заглавие се споменават *униформени*, в

текста под заглавието трябва да се уточни за какви именно униформени става дума: *полицаи, войници, кондуктори* или някакви други; ако униформените са *помлели* някого, трябва да се каже в какво се състои това тяхно действие: дали са го *прегазили* с автомобил, дали са го *пребили* или просто са го *набили* (*нанесли побой*).

Много често синонимът, употребен в заглавието, представлява хипербола, която има малко общо с действителността, например: "Трус *разлюля* Югозападна България". Оказва се обаче, че трусът е от трета степен по скалата на Рихтер и едва е усетен по високите етажи на сградите. Всъщност той леко е *поразклатил* тези сгради. Нещо подобно може да се каже и за обикнатия от съвременните ни журналисти глагол *скачам*. Често срещани са заглавията от типа: "Заплатите *скачат* с 5 процента". Че какво скачане е това? Те просто *пълзят* или *мъничко* се повишават. Авторът би имал основания да каже, че заплатите *скачат*, само при положение, че те се увеличават поне двойно.

И какво излиза? Излиза, че зад привидното разнообразие (и разностилие) се крие добре познатият ни шаблон. Вярно е, че шаблонът има нов облик, поочистил е речниковия си състав от думи и изрази, заети от официално-деловия стил, в замяна на които се е попълнил с елементи, имащи просторечен, жаргонен и разговорен характер.

В заключение се чувствам задължен да кажа следното:

Тези ми бележки нямат за цел да очернят българската журналистика. Само се опитам да проследя една тенденция, която може да е и временна. Далеч не всички пишат по този начин. В днешния ни печат могат да бъдат посочени и немалко добри образци на публицистичния стил. А и между журналистите има автори, които открито се противопоставят на заливащите днешния печат издателства над българския език (вж. **Яръмов, Д.** Ръководство по стил. в. Сега, 12.XI.1998, с. 24).

ЛИТЕРАТУРА

Балкански 1996: **Балкански, Т.** Никола Вапцаров, България и българите. ВТ, 1996.

Бояджиев 1986: **Бояджиев, Т.** Българска лексикология. С., 1986.

Брезински 1976: **Брезински, Ст.** Журналистическа стилистика. С., 1976.

Василева 1972: **Васильева, А. Н.** Разговорная речь как функциональный стил. // Вопросы стилистики в преподавании русского языка иностранцам. М., 1972.

Василева, Стайкова 1988: **Васильева, А., Х. Стайкова.** Русская разговорная речь в сопоставлении с болгарской. С., 1988.

Виденов 1982: **Виденов, М.** Социоллингвистика. С., 1982.

Вътов 1995: **Вътов, В.** Фонетика и лексикология на българския език. ВТ, 1995.

Георгиев и Русинов 1979: **Георгиев, Ст., Р. Русинов.** Учебник по лексикология на българския език. С., 1979.

Земская 1973: **Земская, Е. А.** Русская разговорная речь. М., 1973.

Николова 1987: **Николова, Ц.** Речник на българската разговорна реч. С., 1987.

Ничева 1985: **Ничева, К.** Наблюдения върху разговорната реч на българския език. – БЕ 1985, кн. 3.

Попова 1980: **Попова, В.** За разговорната реч и нейната норма. // Проблеми на езиковата култура. С., 1980.

Р. Русинов и Георгиев 1996: **Русинов, Р. и Ст. Георгиев.** Лексикология на българския книжовен език. С., 1996.

Чизмаров 1982: **Чизмаров, Д.** Стилистика на българския книжовен език. С., 1982.